

Pilosopiyang Pilipino: *Isang pagsusuri*

NAPOLEON M. MABAQUIAO JR.

This essay basically argues that Filipino Philosophy has long been existing and that it refers to any kind of Philosophy that results from the activity of philosophizing by someone whose consciousness has the identity of being Filipino. The discussion proceeds by first clarifying two points deemed central to the direction of its analysis. The first point clarifies that the focus of the essay is on distinguishing Filipino philosophy from Non-Filipino or Foreign Philosophy and not from any other discipline which can also be called Filipino, like Filipino Psychology or Filipino Anthropology. While the second clarifies that the kind of definition being established is connotative, which specifies the trait or set of traits shared by members of a certain class. It then proceeds to analyze six possible candidates for the definition of Filipino Philosophy, which are actually various answers to the question of when can one say that a certain kind Philosophy is Filipino. Accordingly, Filipino Philosophy is explained in terms of cultivating a Filipino ideology and ethical system, the use of indigenous categories and language, the citizenship of a philosopher, and the national identity of a philosopher's consciousness. Eventually, the last candidate is preferred over the others mainly on the basis its exegetical power, which particularly means, in this context, that it is able to accommodate the others as instances of Filipino Philosophy.

MAYROON NGA BANG PILOSOPİYANG PILIPINO? Kung mayroon nga, ano ba ito? Ako ay naniniwala na matagal nang mayroong Pilosopiyang Pilipino. At ang Pilosopiyang Pilipino, sa aking opinyon, ay ang Pilosopiya kung saan ang kamalayang taglay ng namimilosopiya ay Pilipino. Pangunahing layunin ng sanaysay na ito na bigyang linaw ang konsepto ng Pilosopiyang Pilipino at alisin ang anumang pagdududa sa pag-iral nito. Nahahati sa dalawang bahagi ang aking mga paliwanag at pagsusuri. Sa unang bahagi, ilalahad ko ang mga limitasyon ng aking pagsusuri sa pamamagitan ng pagbibigay linaw sa ilang mga konsepto. At sa ikalawang bahagi, susuriin ko ang mga posibleng konteksto kung saan maaaring sabihin na ang isang Pilosopiya ay Pilipino. Sisiyasatin ko kung alin sa mga ito ang maaaring ituring na depenasyon ng Pilosopiyang Pilipino.

MGA PAGLILINAW AT LIMITASYON

Bago natin simulan ang pagsusuri, mayroon munang mga paglilinaw na kailangang gawin. Ang mga paglilinaw na ito ay magsisilbi ring mga limitasyon ng aking pagsusuri. Ang una ay may kinalaman sa kabaligtaran ng Pilosopiyang Pilipino. Kapag sinusuri ang kahulugan ng isang konsepto, ito ay kadalasang ginagawa, sa direktso o di-diretsong pamamamaraan, sa layunin na mapag-iba ang nasabing konsepto sa kabaligtaran nito. Ngunit sa kaso ng Pilosopiyang Pilipino, ang kabaligtaran nito ay depende sa kung ano sa dalawang konsepto na bumubuo dito ang nais bigyan ng diin: ang konsepto ng Pilosopiya o ng Pilipino. Kung ang konsepto ng Pilosopiya ang gustong bigyan ng diin, ang kabaligtaran ng Pilosopiyang Pilipino ay Di-Pilosopiyang Pilipino. Samantala, kung sa konsepto naman ng Pilipino ang gustong bigyan ng diin, ang kabaligtaran nito ay Pilosopiyang Di-Pilipino. Ang dalawang kabaligtarang ito ay magkaiba, at kung hindi malinaw sa kung alin sa kanila ang gustong pag-ibahin ang Pilosopiyang Pilipino, magiging hindi rin malinaw ang direksyon ng pagsusuri sa kahulugan ng Pilosopiyang Pilipino. Halimbawa, maaaring sabihin na ang pinaka-kritikal sa pagsusuri ng kahulugan ng Pilosopiyang Pilipino ay kung ano ang ibig sabihin ng Pilosopiya, samantala ang gusto namang pag-ibahin ay ang Pilosopiyang Pilipino at Pilosopiyang Banyaga tulad ng Pilosopiyang Aleman o Pranses.

Sa unang kabaligtaran, ang di-Pilosopiyang Pilipino, ang pag-iba ay sa pagitan ng Pilosopiyang Pilipino at sa iba pang mga disiplina na itinuturing din na Pilipino, tulad ng Sikolohiyang Pilipino o kaya ay Antropolohiyang

Pilipino. Sa kontekstong ito, mas kritikal ang kahulugan ng konsepto ng Pilosopiya kaysa sa konsepto ng Pilipino. Samantala, sa ikalawang kabaligtaran, ang Pilosopiyang di-Pilipino, ang pag-iiba ay sa pagitan ng Pilosopiyang Pilipino at mga Pilosopiyang banyaga tulad ng Pilosopiyang Aleman o Pranses.

At sa kontekstong ito, ang mas kritikal naman ay ang kahulugan ng konsepto ng Pilipino kaysa sa konsepto ng Pilosopiya. Hindi natin sinasabi na hindi mahalaga ang kahulugan ng isang konsepto kung hindi ito ang mas kritikal sa isang pagsusuri, dahil ang Pilosopiyang Pilipino ay binubuo pa rin ng dalawang konsepto at ang anumang pagsusuri sa kahulugan nito ay kailangang tumalakay sa dalawang konseptong ito. Ang punto lang ay sa kung ano ang diin ng pagsusuri o direksyon na gustong tahakin ng pagsusuri ang naaayon na konsepto ang dapat bigyan ng mas matimbang na pagsusuri. At habang sinusuri ang mas naibang na konsepto, maaari na tukuying pansamantala yung iba pang konsepto sa pamamamaraan na hindi kontrobersyal.

Ang ideyal ay suriin ang Pilosopiyang Pilipino sa dalawang bahagi ayon sa dalawang kabaligtaran nito. Ngunit ito ay mangangailangan ng mas mahabang panahon ng pagsusuri at ang isang sanaysay ay hindi sapat sa ganitong layunin. Bukod dito, sa mga naririnig at nababasa ko sa ganitong diskusyon, ang mas nangingibabaw na pangangailangan ay pag-ibahin ang Pilosopiyang Pilipino sa Pilosopiyang di-Pilipino. Kung kaya ito rin ang direksyon na tatahakin ng aking pagsusuri sa sanaysay na ito. At alinsunod dito, tutukuyin ang Pilosopiya sa pamamamaraan na sa aking opinyon ay hindi kontrobersyal habang binibigyan ko ng mas matimbang na pagsusuri ang konsepto ng Pilipino.

Ang ikalawang paglilinaw ay may kinalaman sa konsepto ng depenisyon. Makikita natin sa disiplina ng Lohika na maraming uri ang depenisyon o paraan ng pagbibigay ng depenisyon.¹ Ito ay isa ring kalimitan na nagiging sanhi, sa aking obserbasyon, ng kaguluhan o di-pagkakasundo sa kahulugan ng Pilosopiyang Pilipino. Kung hindi malinaw sa una pa man kung anong uri ng depenisyon o kahulugan ang hinahanap sa nasabing konsepto, malabo ang magiging direksyon ng pagsusuri. Halimbawa, ang pagbibigay ng halimbawa ng isang konsepto ay isang pamamamaraan ng paglilinaw ng kahulugan nito o pagbibigay ng isang uri ng depenisyon dito (*ostensive o denotative definition*), ngunit magkakaroon ng kaguluhan kung ang halimbawang ito ang gagawing pinaka-depenisyon o kaya ay pinaka-

modelo ng tinutukoy na konsepto (na maaaring tinutukoy ay isang *connotative definition* o kaya ay isang *stipulative definition*). Sa konteksto ng ating pagsusuri, bagamat ang pagbibigay ng halimbawa ay isa ring uri ng pagbibigay ng depenisyon, hindi dapat nating igulo ang mga o isang halimbawa ng Pilosopiyang Pilipino sa paghahanap ng isang uri ng depenisyon nito. Sa harap ng ganitong konsiderasyon, gusto kong linawin sa kung anong uri ng depenisyon gagalaw ang aking pagsusuri. Ang uri ng depenisyon na aking susuriin tungkol sa konsepto ng Pilosopiyang Pilipino ay ang tinatawag sa Lohika na *connotative definition*. Sa depenisyong ito inilalahad ang mga magkakapareho o *magkakautula*² na katangian ng mga bagay na tinutukoy ng salitang binibigyan ng depenisyon.³ Ang ganitong uri ng depenisyon ay kalimitang pinag-iba sa tinatawag na *denotative definition*, kung saan ang inilalahad ay mga halimbawa o bagay na tinutukoy ng salitang binibigyan ng depenisyon. Ang kaibahan ng dalawang nabanggit na depenisyon ay mahalaga sa ating pagsusuri, dahil sa posibilidad na ituring ang isang halimbawa ng Pilosopiyang Pilipino na siyang pinakamodelo kung bakit nagiging Pilipino ang isang Pilosopiya. Para sa mas maayos na daloy na diskusyon, sa mga susunod ng pahayag ang salitang “depenisyon” ay gagamitin ko bilang *connotative definition*.

ANIM NA POSIBLENG DEPINISYON

Sa aking obserbasyon, sa mga posibleng konteksto kung saan maaaring sabihin na ang isang Pilosopiya ay Pilipino, arum ang katangi-tangi. Ito ay ang mga sumusunod

1. Ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ito ay humuhubog ng ideolohiyang Pilipino.
2. Ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ito ay humuhubog ng etikang Pilipino.
3. Ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ang mga kategoryang ginagamit sa pamimilosopiya ay katutubong Pilipino.
4. Ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ito ay pinapahayag sa wikang Pilipino.
5. Ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ang pagkamamamayan (“citizenship”) ng namimilosopiya ay Pilipino.
6. Ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ang kamalayang taglay ng namimilosopiya ay Pilipino.

Ang bawat isa sa mga pahayag na ito ay maaaring ituring na depenasyon ng Pilosopiyang Pilipino.⁴ Batay sa mga paglililaw na aking inilalahad sa itaas, ating suriin ang mga ito ng isa-isa.

Unahin nating pag-usapan ang kontekstong nagsasabi na ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ito ay humuhubog ng ideolohiyang Pilipino. Iniintindi ko ang ideolohiyang Pilipino bilang isang pananaw, teyorya, o sistema ng mga ideya na may layuning pulitikal: ang palayain ang bansang Pilipinas sa anumang uri ng pagka-alipin o pagka-api.⁵ Maaaring ihanay dito ang mga ideya ng ating mga pambansang bayani at mga grupong pulitikal na ang pangunahing layunin ay tulad ng nabanggit. Ang ganitong depenasyon ng Pilosopiyang Pilipino ay may dalawang palagay tungkol sa kalikasan ng Pilosopiya. Ang unang palagay ay may kinalaman sa kung saan nakasalalay ang kahalagahan ng Pilosopiya. Ang Pilosopiya ay sinasabing may teyoretikal at praktikal na aspeto. May maaabang tradisyon na nagsasabi na ang praktikal na aplikasyon ng Pilosopiya ay aksidente lamang sa kahalagahan nito, dahil bilang pinakarataas na kaalaman ito ay inaalam para sa sarili nitong kapakanan ("*sought for its own sake*"). Ngunit mayroong mga pilosopo na salungat sa pananaw na ito. Isa na rito ay si Marx na pinatanyag ang sumusunod na pahayag: "Ang mga pilosopo ay inintidi ang mundo sa iba't ibang paraan, ngunit ang punto ay ang baguhin ito."⁶ Dito gumagawa ng posisyon si Marx na ang kahalagahan ng Pilosopiya ay nakasalalay sa praktikal na aplikasyon nito sa pagpapabuti ng buhay ng tao sa lipunan.

Ang ikalawang palagay naman ay may kinalaman sa kung ano ang tamang pamamaraan sa pagpapabuti ng kalagayan ng tao. Ayon dito, ang kabutihan o kaligayanan ng tao ay nakasalalay sa istruktura ng lipunan na kanyang ginagalawan, kung kaya anumanang diskusyon tungkol sa pagpapabuti ng kalagayan ng tao ay kailangang nasa konteksto ng istruktura ng lipunan. At alinsunod sa dalawang palagay na ito⁷ ang ganitong Pilosopiya naman ay matatagag na Pilipino kung ito ay nakatuon sa pagpapabuti ng buhay ng mga Pilipino.

Hindi mapagkakaila na mahalaga nga na aspeto o proyekto ito ng Pilosopiyang Pilipino, subalit hindi masasabi na ito lamang ang kabuuan ng Pilosopiyang Pilipino. Maaaring may pagtatalo sa kung ano ang mas mahalaga, ang teyoretikal o praktikal na uri ng Pilosopiya, subalit hindi mapagkakaila na pareho silang Pilosopiya. At ang ating pagsusuri naman ay hindi nakatuon sa tanong na kung anong uri ng Pilosopiyang Pilipino

ang mas mahalaga, kundi ano ang Pilosopiyang Pilipino. Bukod dito, ang suriin ang kalagayan ng tao sa konteksto ng istruktura ng lipunang kanyang ginagalawan ay isa lamang sa marami pang paraan ng pagsusuri ng kalagayan ng tao. Hango sa mga konsiderasyong ito, hindi maaaring maging isang *connotative definition* ang depenisyong nabanggit, ito ay isa lamang *denotative definition*. Isa lamang itong halimbawa ng Pilosopiyang Pilipino, kung pinakamahalagang halimbawa—ito ay hiwa ay na tanong, at hindi depenisyon.

Tingnan naman natin ang ikalawang konteksto na nagsasaad na ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ito ay humuhubog ng etikang Pilipino. Pumapalalim dito ang mga pagsusuri tungkol sa mga pagpapahalagang pinarinuwalaang likas sa mga Pilipino, tulad ng utang-ng-loob, kapwa, pakikisama, hiya, at kagandahang-loob. Sa mga ilang pagsusuri, ang mga pagpapahalagang ito ay hinahanap o hinuhugot sa mga kasabihan sa iba't ibang rehiyon ng Pilipinas. Sa ilang mga pagsusuri naman, ang kahulugan ng mga konseptong ito ay hinahanap sa mga konkretong pagkakagamit sa kanila sa mga ordinaryo at konkretong konteksto. At sa mga ilang pagsusuri muli, ang mga nasabing pagpapahalaga ay hinahintulad sa mga tradisyonal na teyorya sa Etika, tulad ng mga teyorya nina Kant at Mill. Bahagi ng layunin ng ganitong proyekto ang maipakita na ang ating kultura ay mayaman na sa mga konseptong etikal, ang kailangan lamang ay mailagay o maiayos ang mga ito sa isang sistema. Tulad ng naunang konteksto, ang ganitong proyekto ay hindi mapagkakaila na mahalagang gawain ng Pilosopiyang Pilipino; ngunit tulad rin ng naunang konteksto, hindi lamang ito ang maaaring gawin ng Pilosopiyang Pilipino. Ito ay tulad rin ng pagsabi na ang Pilosopiya ay hindi lamang Etika, bagamat ang Etika ay mahalagang sangay ng Pilosopiya. Samakatuwid, ang ganitong depenisyon ay hindi isang depenisyon ng Pilosopiyang Pilipino, kungdi isang halimbawa lamang.

Suriin naman natin ngayon ang ikatlong konteksto na nagsasaad na ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ang mga kategoriyang ginagamit sa pamumilosopiya ay katutubong Pilipino. Bagyo ang lahat, kailangan muna nating Lnawin kung ano ang ibig nating sabihin sa pagiging katutubo. Tado ang naiisip kong maaaring kahulugan nito: ang pagiging likas, pagiging natatangi, at pagiging puro. Ang pagiging likas ng isang konsepto ay tumutukoy sa natural na pag-usbong ng nasabing konsepto. Ang pagiging natatangi ng isang konsepto naman ay tumutukoy sa kawalan ng katulad ng nasabing konsepto. At ang pagiging puro ay tumutukoy sa kawalan ng impluwensya o pagkakahalal ng nasabing konsepto sa mga konseptong

banyaga. Tingnan muna natin ang relasyon ng pagka-puro at pagka-likas. Ang pagka-puro ng isang konsepto ay lohikal na kakakabit ng pagka-likas nito sa punto na ang pag-usbong ng nasabing konsepto ay natural kung ito ay nangyari ng walang impluwensya ng mga konsepto na banyaga. Subalit ang likas ay sa pagtakbo ng panahon ay maaaring maging hindi na puro dahil maaaring mahaluan na ito ng mga bagay na banyaga. Siyasatin naman natin ang relasyon ng natatangi at likas. Ang natatangi ay kailangang likas, subalit ang likas ay hindi kailangang natatangi. Kung minsan kaya lamang natin iniisip na ang likas na konsepto ay kailangang natatangi ay dahil sa natatangi ang salita natin para sa nasabing konsepto. Halimbawa, ang konsepto ng “hiya” ay likas sa atin. Ngunit, dahil iba ang salitang “hiya” sa “shame”, bagama’t mayroong aspeto na sila ay magkahalintulad, baka sabihin natin kaagad na kailangang may natatangi sa kahulugan ng “hiya” na hindi nasasakop ng salitang “shame”. Hindi ko nasabi na wala angang natatangi sa salitang “hiya” na hindi nasasakop ng salitang “shame”, ngunit hindi dapat tayo malinlang ng wika para isipin na kailangan mayroon ngang natatangi. Bukod dito, hindi dapat isipin na ang hindi pagiging natatangi ng mga likas na konsepto ay nangangahulugan ng pagkahina ng halaga ng mga tinutukoy na konsepto, bagkus ay ragpapatunay sa pagkamayaman natin sa mga konsepto, o kaya naman sa panihatang kalikasan ng ilang mga konsepto. Ang puro naman ay hindi natin kailangang natatangi, at ang hindi puro ay maaaring natatangi. Ang hubi ay katulad ng obserbasyon na ang ating ingles ay natatangi dahil ito ay mahaluan na ng istruktura ng ating mga likas na wika. Ang bunga ng pagkahalo ng likas at banyaga ay maaaring maging natatangi.

Hindi mapagkakaila na mayroon tayong mga katutubong konsepto (mga likas na konsepto) na maaari nating gamitin sa pamimilosopiya, ngunit ang mga ito ay hindi kailangang puro (ang ibig sabihin, maaaring may halo na ng banyaga) o kaya ay natatangi upang matawag na ang ating pamimilosopiya ay Filipino. Ang posisyon na kailangang puro ang mga konsepto o kategorya na gagamitin sa panimilosopiya upang tawagin itong Filipino ay hindi na praktikal at nababalutan ng problemang teoretikal. Hindi na ito praktikal dahil marami sa mga problemang kinakaharap natin ngayon ay hindi na tinilikas sa ating bansa at mas komplikado kaysa sa mga problemang naging sanhi ng pag-usbong ng mga likas nating konsepto. (Naaalala ko yung kaibigan ko na nagsabi na kung gusto nating maging purong maka-Filipino sa ating pakikidigma laban sa ating mga posibleng

kaaway na banyaga na gumagamit ng mga modernong armas, ang dapat nating gamitin ay arnis.) Ang problemang teoretikal naman ay tumutukoy sa kahirapan sa pag-hihwalay ng “hiniram” o banyagang elemento sa puro. Ito ay dahil sa ayon nga sa mga pilosopo ng Hermeneutika, ang pag-unawa ay palaging isang interpretasyon. Sa ating partikular na konteksto, ito ay nangangahulugan na ang interpretasyon natin sa kung ano ang puro ay maaaring hindi na rin puro, dahil may halo na ng mga banyagang konsepto.

Bukod dito, hindi rin kailangan na likas ang mga kategoryang ating gagamitin. Pagmasdan ang mga sinasabing mga Pilosopiyang Aleman, Ingles, o Pranses, wala namang pahayag ang mga pamimilosopiya dito na ang mga kategoryang ginagamit nila ay “katurubo” o likas na Aleman, Ingles, o Pranses, sa gayong pagkakasunod. Ang ibig sabihin may ibang antas ang kanilang pamimilosopiya kung kaya tinawag sa ganoong mga titulo na walang kinalaman sa mga kategoryang kanilang ginamit. Ang aspeto na ito ay maaaring tumukoy sa layunin ng isang Pilosopiya, na maaaring ideolohikal. Kung mapapayaman ng mga konsepto ng banyaga ang ating mga likas na konsepto, hindi ko nakikita ang dahilan kung paano nito mapapahina ang pagka-Pilipino ng isang Pilosopiya. At mayroong mga problema sa Pilosopiya na walang pambansang identidad, ang ibig sabihin, ang mga problemang ito ay nasa antas ng ating pagkatao, hindi sa antas ng ating pagka-Pilipino. Ang halimbawa ay ang problema sa kalayaan ng kalooban o kaya ay ang pag-iiral ng Diyos. Sa mga problemang ito, maaaring kailanganin natin ang mga konseptong banyaga. Sa harap ng mga konsiderasyong inilahad, ang paggamit ng isang Pilosopiya ng mga katutubong kategorya na Pilipino sa pamimilosopiya ay walang duda na isa ringhalimbawa ng Pilosopiyang Pilipino (*denotation*), subalit hindi tin maaaring ituring ito na isang depenisyon (*connotative definition*).

Dumako tayo ngayon sa kontekstong nagsasabi na ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ito ay pinapahayag sa wikang Filipino. Ako ay naniniwala na ang ipahayag ang isang Pilosopiya sa wikang Filipino ay isang malakas na tanda ng pagka-Pilipino ng nasabing Pilosopiya. Ito ay sa dahilang may kinalaman sa relasyon ng wika at ng identidad ng kamalayan. Sinasabi na malaki ang nagagawa ng wika sa paghubog ng identidad ng isang kamalayan, dahil nakapaloob sa wika ang isang mundo ng tradisyon, o kaya ay ang wika ay isang depositoryo ng kultura. Kung kaya, kung ipapahayag natin sa wikang Filipino ang ating pamimilosopiya, nagkakaroon ng isang uri ng komunikasyon sa pagitan ng ating kultura at ng problemang sinusuri, bagamat hindi natatanging Pilipino ang problemang ito. (Ito ay tulad ng tinatawag ni Gadamer na *fusion*

of horizons). At ang komunikasyong ito ay maaaring tingnan bilang isang intrepresasyon sa pananaw ng kulturang taglay ng wika.

Ngunit ako ay hindi naniniwala na ang Pilosopiyang Pilipino ay yaon lamang ipinapahayag sa wikang Filipino. Tingnan natin ang sumusunod na sitwasyon. Gawin nating halimbawa ang sikat na pilosopong si Bertrand Russell. Ang Pilosopiya ni Russell ay walang dudang isa sa mga tinuturing na Pilosopiyang Ingles. Ipagpalagay natin na bukod sa wikang Ingles si Russell ay nagsulat tungkol sa Pilosopiya sa wikang Aleman. Ang Pilosopiya ba na isinulat ni Russell sa wikang Aleman ay maituturing natin na isang Pilosopiyang Aleman? Hindi. Sa katunayan, maraming mga sikat at magagaling na pilosopo ang surnsulat sa higit na isang wika. Si Wittgenstein ay sumulat sa wikang Aleman, ngunit kalimitan ang kanyang Pilosopiya ay nakahanay sa ilalim ng Pilosopiyang Ingles. Ano kaya ang dahilan dito?

Ang Pilosopiyang Pilipino ay maaaring ipahayag sa wikang banyaga, bagamat ang ipahayag ito sa wikang Filipino ay maghubunga ng pagpapayaman nito. Ito ay dahil na nga sa malakas na nagagawa ng wika sa paghubog ng identidad ng kamalayan, na sa atung partikular na konteksto ay nangangahulugan na ang pagka-Pilipino ng namimilosopiya ay pinapayaman ng kanyang paggamit ng wikang Filipino. Subalit, hindi lamang ang wika ang humuhubog sa identidad ng kamalayan. Ang kamalayan ng tao ay hinuhubog din ng kanyang kasaysayan, mga karanasan at proyekto. Ito ang dahilan kung bakit ang paggamit ng wikang banyaga ng isang Pilipino ay hindi kaagad nangangahulugan ng pagkawala ng kanyang pagka-Pilipino.⁸ Batay sa mga konsiderasyong ito, bagamat ang wika ay isang malakas na palatandaan ng identidad ng kamalayan, ang Pilosopiyang ipinapahayag sa wikang Filipino ay isa rin lamang halimbawa, hindi depenasyon, ng Pilosopiyang Pilipino.

Dumako tayo ngayon sa pang-apat na konteksto na nagsasaad na ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ang pagkamamamayan (*citizenship*) ng namimilosopiya ay Pilipino. Kung titingnan natin ang mga tinatawag na Pilosopiyang Griyego, Pilosopiyang Tsino, Pilosopiyang Aleman, Pilosopiyang Ingles, o Pilosopiyang Pranses, mapapansin na ang isang katangiang taglay nilang lahat ay ang pagkamamamayan ng kanilang mga pilosopo ay naaayon sa kanilang pambansang identidad ng kanilang Pilosopiya. Napakasimple ng magiging paliwanag kung ang pagkamamamayan ng pilosopo ang magiging batayan ng pambansang identidad ng kanyang Pilosopiya. Halimbawa, kaya Pilosopiyang Griyego ang Pilosopiya ni Plato ay dahil siya ay isang Griyego. Subalit, sapat na kaya ang pagiging mamamayang Pilipino ng isang

pilosopo bilang batayan ng pagka-Pilipino ng kanyang Pilosopiya? Suriin muna natin ang mga posibleng pahiwatig ng konsepto ng pagkamamamayan. Una, ito ay isang konseptong legal, kung saan ang mga kondisyon ay tinatakda ng konstitusyon ng mga bansa. Ang mga halimbawa ng mga kondisyong ito ay kung saan ka ipinanganak at kung ano ang pagkamamamayan ng iyong mga magulang. Mayroon ding mga itinatakdaang kondisyon sa pagpapalit ng pagkamamamayan, tulad ng ilang taong paninirahan sa isang bansa. Ano ba ang gustong siguruhin ng mga kondisyong ito? Sa aking palagay ang gustong tiyakin ng mga kondisyong ito ay ang identidad ng kamalayan ng isang mamamayan; na ito ay nahubog na ng kultura ng isang bansa. Hango dito, ang pagkamamamayan ay isa lamang konkretong palatandaan ng pambansang identidad ng kamalayan ng isang mamamayan. Ang tanong ngayon ay ang pagkamamamayang ba ay sapat na palatandaan ng identidad ng isang kamalayan? Hindi madali ang kasagutan dito dahil sa abstraktong kalikasan ng kamalayan. Maaari nating suriin ang mga kondisyong tinatakda ng mga bansa sa kaniang konstitusyon bilang mga konkretong gabay.⁹ At sa mga kondisyong masasabi nating may pagkukulang, maaari nating sabihin na ang pagkamamamayan ay hindi isang sapat na panukat ng pambansang identidad ng isang kamalayan. Bagamat mahirap gumawa ng isang konkretong ebalwasyon dito, hindi mapagkakaila ang ganitong posibilidad. At dahil nariryan ang posibilidad, hindi rin masasabi, samakatuwid, na ang konteksto na nagsasaad na ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ang pagkamamamayan ng namimilosopiya ay Pilipino ang hinaharap nating depenisyon. At gaya rin ng mga nauna, ang anumang Pilosopiya ng isang mamamayang Pilipino ay isang halimbawa ng Pilosopiyang Pilipino.

Dumating na tayo ngayon sa huling konteksto na nagsasaad na ang isang Pilosopiya ay Pilipino kung ang kamalayang taglay ng namimilosopiya ay Pilipino. Ito ay batay sa dalawang palagay. Una, ang panimilosopiya ay isang uri ng proseso o kilos ng kamalayan, kung saan ang Pilosopiya ang siyang bunga.¹⁰ Ikalawa, ang pagka-Pilipino ng isang bagay ay isang uri o antas ng identidad nito. (Maraming antas ang ating identidad bukod sa ating pagka-Pilipino, tulad ng ating pagkatao na mas mataas ang antas.) Sa konteksto ng mga palagay na ito, ang tanong tungkol sa pambansang identidad ng Pilosopiya ay isang tanong tungkol sa pambansang identidad ng kamalayan ng namimilosopiya. At alinsunod dito, masasabi natin na sumakatuwid ang pagka-Pilipino ng Pilosopiya ay nakasalalay sa pagka-Filipino ng kamalayan ng namimilosopiya. Ito sa aking opinyon ang maaaring magsilbing depenisyon (bilang isang *connotative definition*) ng Pilosopiyang Pilipino, dahil ito ay hango

sa kalikasan ng Pilosopiya (bilang bunga ng isang uri ng proseso ng kamalayan) at ng pagka-Pilipino ng isang bagay (bilang isang antas ng identidad nito). At maipapaliwanag nito ang mga naunang kandidatc, kung bakit sila mga halimbawa ng Pilosopiyang Pilipino.

Ang identidad ng kamalayan ay maaaring suriin sa sumusunod na aspeto: layunin, paksa, metodo o pananaw, at panahon at lugar. Batay dito, mahihinuha natin ang mga sumusunod. Una, ang identidad ng kamalayan ay nagiging Pilipino kung ang layunin nito ay para sa kapakanan ng mga Pilipino. Ang halimbawa nito ay ang paghubog ng ideolohiyang Pilipino dahil ang pangunahing layunin ng ganitong proyekto ay ang palayain ang Pilipinas sa anumang uri ng pang-aapi o pagka-alipin. Ikalawa, ang identidad ng kamalayan ay nagiging Pilipino kung ang paksa ay mga bagay na Pilipino. Ang halimbawa nito ay ang pagsusuri ng mga konseptong etikal ng mga Pilipino. Ikatlo, ang identidad ng kamalayan ay nagiging Pilipino kung ang metodo o pananaw nito ay Pilipino. Ang dalawang aspeto ng Pilipinong metodo o pananaw ay ang paggamit ng mga katutubong kategorya at ng sariling wika. At ang panghuli, ang identidad ng kamalayan ay nagiging Pilipino kung ang mga proseso nito ay nangyayari sa lugar at panahon ng bansang Pilipinas. Mapaansin na ang mga kondisyon ng pagkamamamayan ay tumutukoy sa panahon at lugar ng kamalayan.

Ngayon, ang pagka-Pilipino ng kamalayan ay maaaring sa isang antas o sa mas maraming antas. Dahil dito, maaari na isang antas Pilipino ang identidad ng isang kamalayan, ngunit sa ibang antas ito ay hindi Pilipino. Ito ang dahilan kung kaya, halimbawa, maaaring maging Pilosopiyang Pilipino pa rin ang isang Pilosopiya na ang paksa ay hindi bagay na Pilipino subalit ang pagkamamamayan naman ng namimilosopiya ay Pilipino. Ang pagka-Pilipino ng layunin, paksa, pananaw, at panahon at lugar na ginagalawan ng kamalayan ay mga pantukoy sa pagka-Pilipino ng kamalayan ng namimilosopiya. Subalit walang isa sa kanila ang eksklusibong pantukoy ng Pilosopiyang Pilipino, kung kaya hindi maaaring ituring na dependisyon ng Pilosopiyang Pilipino ang isa sa kanila. Ngunit, siyempre, kung sa mas maraming antas ang pagka-Pilipino ng isang kamalayang namimilosopiya, mas humihigit ang pagka-Pilipino nito.

Ngayon, mayroon nga bang Pilosopiyang Pilipino? Matagal na. Matagal nang may mga pilosopo sa Pilipinas na sinusuri ang mga konseptong makapagpapabuti sa kalagayan ng mga Pilipino. Matagal ng may mga pilosopo sa Pilipinas na sinusuri ang mga konseptong etikal ng mga

Pilipino sa hangarin na mailagay ito sa isang sistema. Matagal nang may mga pilosopo sa Pilipinas na gumagamit ng mga katutubong kategorya sa kanilang pamimilosopiya. Matagal nang may mga pilosopo sa Pilipinas na gumagamit ng wikang Filipino sa kanilang pamimilosopiya. Matagal nang may mga pilosopo sa Pilipinas na ang pagkamamamayan ay Pilipino. At higit sa lahat, matagal nang may mga pilosopo sa Pilipinas na ang kamalayang taglay ay Pilipino.

MGA TALA

- ¹ Tingnan ang libro ni Copi at Cohen ng pinamagatang *Introduction to Logic*, 10th edition, Singapore: Prentice Hall, 1998, chapter 5 para sa mga iba't-ibang uri ng depenisyon.
- ² Ang pagiging miyembro ng grupo ng mga bagay na tinutukoy ng isang salita ay hindi kailangang dahil sa isang katangian lamang, ito ay nalarang dahil sa lupon ng mga magkakatulad na katangian na tinatawag ni Wittgenstein na "family resemblances".
- ³ Copi at Cohen, *Introduction to Logic*, p. 143.
- ⁴ Gusto kong linawin na hindi ko sinasabi na mayroon ngang nagsabi na isa sa mga pahayag na ito ay ang siyang kahulugan o depenisyon ng Pilosopiyang Pilipino. Maaaring mayroon nga, o wala naman, o wala pa naman, ang mahalaga ay ito ay mga posibleng kandidato sa kahulugan ng nasabing konsepto.
- ⁵ "Ideology: a systematic body of beliefs about the structure and working of society that includes a program of practical politics based on a comprehensive theory of human nature and requiring a protracted social struggle to enact" (1996 *Encyclopaedia Britannica*)
- ⁶ "Philosophers have interpreted the world in various ways, the point is to change it," Karl Marx: *Thesis of Feuerbach*.
- ⁷ Halimbawa ng mga may garitong pananaw ay ang mga pilosopo na ang pilosopiya ay hinahanay sa tinatawag na *Critical Theory*.
- ⁸ Ang isang problema sa wika ay may kinalaman sa pagsasalin. Halimbawa, isasalin natin sa wikang Filipino ang mga aklat ng pilosopong Aleman na si Immanuel Kant, ang kalalabasan ba ay isang Pilosopiyang Pilipino? Maranung posibleng kasagutan dito. Maaari nating sabihing "Oo" sa dahilan na ang pagsasalin mismo ay isa ring interpretasyon.
- ⁹ Ipagpalagay natin halimbawa na si Derrida, isang sikat na pilosopong Pranses, ay biglang nag-asawa ng Pilipina, at dahil dito nagpasyang magpalit ng pagkamamamayan mula sa pagiging Pranses patungo sa pagiging Pilipino. Masasabi ba natin kaagad na ang Pilosopiya ni Derrida ay naging Pilosopiyang Pilipino? Siguro gagawa tayo ng pag-iiba sa mga sinulat ni Derrida noong siya ay isa pang Pranses at noong siya ay Pilipino na. At sa noong siya ay Pilipino na, maaari nating tingnan ang mga kondisyon ng kanyang pagiging Pilipino.

¹⁰ Kaugnay nito, maaaring itanong kung paano naiba ang pamimilosopiya bilang isang uri ng kilos ng kamalayan sa iba pang uri ng mga kilos nito. Ito ay hindi na sakop ng aking pagsusuri. Gaya ng sinabi ko sa bahagi ng *Mga Paglilinaw at Limitasyon*, ang ganitong tanong ay mahalaga kung ang tema ng pinag-ussapang ay ang pag-ibahin ang Pilosopiyang Pilipino sa di-Pilosopiyang Pilipino, tuad ng Sikolohiyang Pilipino o kaya naman ay Antropolohiyang Pilipino.

SANGGUNIAN

- Carnap, Rudolf: "Empiricism, Semantics, and Ontology," *The Linguistic Turn*, ed. Richard Rorty, Chicago: Univ. of Chicago Press, 1957.
- Copi and Cohen, *Introduction to Logic*, 6th ed., Singapore: Prentice Hall, 1998.
- Descartes, Rene, *Discourse on the Method of Rightly Conducting the Reason and Seeking for the Truth in the Sciences*, *Great Books of the Western World* Univ. of Chicago, 2nd ed., 1990.
- Gadamer, Hans George: *Philosophical Hermeneutics*, tr. and ed. D. E. Linge, Berkeley: Univ. of California Press, 1976.
- Heidegger, Martin, *Being and Time*, tr. J. Macquarrie and E. Robinson, New York: Harper and Row, 1962.
- Husserl, Edmund, *Ideas: General Introduction To Pure Phenomenology*, tr. W.R. Boyce Gibson, London: Allen and Unwin, 1931.
- Inwood, Michael, A Hegel Dictionary, *Cambridge Blackwell*, 1992.
- Kant, Immanuel, *Critique of Pure Reason*, New York: Macmillan, 1968.
- Russell, Bertrand, "The Philosophy of Logical Atomism" in *Logic and Knowledge, Essays 1901-1950*, ed. R. C. Marsh, London: Allen and Unwin, 1956.
- Sartre, Jean-Paul, *Being and Nothingness*, tr. H. E. Barnes, New York: Pocket Books, 1966.
- Wittgenstein, Ludwig. *Philosophical Investigations*, tr. G. E. M. Anscombe, N.Y.: Macmillan, 1962.